

**ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗΣ**

ΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΤΖΕΚΤ

**Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΗΧΟΓΡΑΦΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ
ΕΜΨΥΧΩΤΙΚΩΝ ΜΟΥΣΙΚΩΝ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΩΝ
ΣΕ ΠΑΙΔΙΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ,
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΧΟΠΑ ΗΡΩΕΣ 112»**

Όνοματεπώνυμο: Αλμπάνης Χρήστος
Α.Μ. 6015

Επιβλέπουσα: Κόνιαρη Δήμητρα, μέλος ΕΔΙΠ, ΤΜΕΤ

Συνεργαζόμενο μέλος εξέτασης: Λήδα Στάμου. Καθηγήτρια ΤΜΕΤ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2020

ΔΗΛΩΣΗ ΑΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ

Για τη δημιουργία και επεξεργασία της παρτιτούρας του τραγουδιού «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα της MakeMusic «Finale». Για την ηχογράφηση του τραγουδιού του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες112» χρησιμοποιήθηκε η κονσόλα «Soundcraft» και το πρόγραμμα «Cubase», υπό την επιτήρηση του κυρίου Φώτη Σακαλή στο studio ηχογράφησης του Πανεπιστημίου Μακεδονίας.

Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου.

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Abstract	5
Εισαγωγή	6
Κεφάλαιο Πρώτο: Εμφύχωση και διδασκαλία	
1.1 Ο ορισμός της εμφύχωσης	8
1.2 Η εμφύχωση στη διδασκαλία	8
1.3 Τα χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού-εμφυχωτή	11
1.4 Ο εκπαιδευτικός-εμφυχωτής στο μάθημα της μουσικής	12
1.5 Η χρήση του τραγουδιού για την υποστήριξη της μάθησης	13
Κεφάλαιο Δεύτερο: Το πρόγραμμα «ΧΟΠΑ Ήρωες 112»	
2.1 Η περιγραφή του προγράμματος	15
2.2 Η δομή του προγράμματος.....	16
2.3 Οι ήρωες του προγράμματος	16
2.4 Ο ρόλος μου στο πρόγραμμα	17
Κεφάλαιο Τρίτο: Το πρακτικό μέρος του πρότζεκτ	
3.1 Η δημιουργία της παρτιτούρας του τραγουδιού	18
3.2 Η ηχογράφηση του τραγουδιού	19
3.3 Η διδασκαλία/παρουσίαση του τραγουδιού	21
3.4 Οι παρουσιάσεις στα νηπιαγωγεία	22
Επίλογος - αποτίμηση	27
Βιβλιογραφία.....	30

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το παρόν πρότζεκτ παρουσιάζει την οργάνωση, ηχογράφιση μουσικού υλικού και παρουσίαση εμπνευστικών μουσικών δράσεων για παιδιά προσχολικής ηλικίας, σε νηπιαγωγεία, στο πλαίσιο του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112», τη χρονική περίοδο: Οκτώβριος 2019 - Φεβρουάριος 2020. Το πρόγραμμα «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» υλοποιείται από διεπιστημονική ομάδα του Πανεπιστημίου Μακεδονίας και αποσκοπεί στην ενημέρωση και προετοιμασία παιδιών προσχολικής ηλικίας ώστε να αντιληφθούν τα συμπτώματα του εγκεφαλικού επεισοδίου σε έναν μεγαλύτερό τους και να μπορέσουν να καλέσουν έγκαιρα τις πρώτες βοήθειες χρησιμοποιώντας τον Πανευρωπαϊκό Αριθμό Έκτακτης Ανάγκης 112. Πραγματοποιείται στο πλαίσιο του προγράμματος ευρωπαϊκής πρωτοβουλίας «Angels Initiative» με επιστημονικά υπεύθυνη, για την Ελλάδα, την αναπληρώτρια καθηγήτρια του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Χαρίκλεια Πρώιου.

Το πρότζεκτ αποτελείται από δύο μέρη. Στο πρώτο πραγματοποιήθηκε η προετοιμασία, ενορχήστρωση και ηχογράφιση στο στούντιο του Πανεπιστημίου Μακεδονίας του τραγουδιού του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112», στην ελληνική γλώσσα. Παράγωγα της ηχογράφησης ήταν το τραγούδι στην τελική του μορφή (με φωνή, φυσικά μουσικά όργανα, όπως πιάνο, ακουστική κιθάρα και ηλεκτρικό μπάσο, και ηλεκτρικά ντραμς) και στην οργανική του εκδοχή για χρήση караόκε. Στο δεύτερο μέρος περιγράφονται οι επισκέψεις που πραγματοποιήθηκαν στο πλαίσιο του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112», σε νηπιαγωγεία του νομού Θεσσαλονίκης και της Αθήνας, όπου με εμπνευστικές μουσικές δραστηριότητες έγινε η παρουσίαση/διδασκαλία του βασικού τραγουδιού του προγράμματος σε παιδιά προσχολικής ηλικίας.

Στο τελευταίο μέρος γίνεται αποτίμηση και σχολιασμός της εμπειρίας της συμμετοχής στις εκπαιδευτικές δράσεις του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» ως μουσικός εκπαιδευτικός/εμπνευστής.

ABSTRACT

Title: The organization, sound recording and presentation of music facilitative activities for preschoolers in the framework of “FAST Heroes 112” project

Singing, moving and playing with music consist inherent ways of learning for young children, since they enhance incidental and implicit learning as well as contribute in crystallizing the acquired knowledge. The current study describes an intervention approach that uses a play song to teach through music animative activities preschool children to recognize basic stroke symptoms and form an urgent action plan, in the framework of "FAST Heroes 112" project, during the period: October 2019 - February 2020. The "FAST Heroes 112" project is implemented by an interdisciplinary team of the University of Macedonia, under the supervision of Harikleia Proios, Associate Professor at the Department of Educational and Social Policy of the University of Macedonia.

The study consists of two main parts. The first part includes the preparation, organization and sound recording of the "FAST Heroes 112" project's basic song in Greek language, in the Sound Studio of the University of Macedonia. As a final product of this recording was the song of the project in Greek language (with voice and musical instruments, such as piano, acoustic guitar and electric base, and electric drums), and in instrumental form for karaoke use. The second part includes the presentation of educative facilitative activities through music in kindergartens of the municipalities of Thessaloniki and Athens during the school period: October 2019 - February 2020.

Preschoolers participated in the music facilitative activities with a lot of joy. Additionally they sang the lyrics of the play song and were able to initiate song lyrics by themselves, with minimum verbal and non verbal singing cues from the educators-facilitators. The use of a play song may improve retention of stroke symptoms among preschool children and enhance their ability to appropriately activate emergency services for acute stroke. We suggest that music facilitation practices is an important educational tool for improving retention of information in preschool children and enhance learning. However, this is only a preliminary report and more studies should be conducted in order to highlight the importance of music facilitative techniques and the role of music educator-facilitator to enhance learning in preschoolers.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το παρόν πτυχιακό πρότζεκτ, πραγματοποιήθηκε έπειτα από συνεργασία του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης με το Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, στο πλαίσιο υλοποίησης του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» σε νηπιαγωγεία. Ο ρόλος μου ήταν να συμμετέχω και να συμβάλω στο συγκεκριμένο πρόγραμμα ως μουσικός εκπαιδευτικός-εμψυχωτής. Δηλαδή, να διδάξω στα παιδιά, μέσω μουσικών εμψυχωτικών δράσεων, με την κιθάρα και τη φωνή, το τραγούδι του προγράμματος. Το τραγούδι αυτό περιγράφει πώς μπορούν τα παιδιά να αναγνωρίσουν βασικά συμπτώματα ενός εγκεφαλικού επεισοδίου στους ανθρώπους που τα προσέχουν, κυρίως στον παππού ή τη γιαγιά, και πώς να καλέσουν τον αριθμό έκτακτης ανάγκης 112 μόλις διαπιστώσουν κάποιο τέτοιο σύμπτωμα.

Το κείμενο που ακολουθεί είναι το γραπτό παραδοτέο του πτυχιακού μου πρότζεκτ και αποτελείται από τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος γίνεται σύντομη αναφορά στη σημασία και τον ρόλο της εμψύχωσης και της χρήσης μουσικών δραστηριοτήτων για την ενδυνάμωση της μάθησης στην προσχολική ηλικία. Στο δεύτερο μέρος γίνεται σύντομη αναφορά στο πρόγραμμα «ΧΟΠΑ Ήρωες 112». Στο τρίτο μέρος παρουσιάζεται το πρακτικό μέρος του πρότζεκτ. Περιγράφονται: (α) η διαδικασία της δημιουργίας παρτιτούρας του τραγουδιού και η ηχογράφησή του και (β) η συμμετοχή μου στις εκπαιδευτικές δράσεις στα νηπιαγωγεία, την 5η εβδομάδα παρουσίασης του προγράμματος, ως μουσικός εκπαιδευτικός-εμψυχωτής. Τέλος, στον επίλογο γίνεται αποτίμηση και σχολιασμός της εμπειρίας της συμμετοχής μου στις εκπαιδευτικές δράσεις του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112».

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον υπεύθυνο του studio του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, κύριο Φώτη Σακαλή, για την υποστήριξή του στην ηχογράφηση του μουσικού κομματιού του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112», τον συμφοιτητή μου από το τμήμα Μουσικής, Επιστήμης και Τέχνης, Μεγακλή Βάσση για τη βοήθειά του στη δημιουργία και επεξεργασία της παρτιτούρας του τραγουδιού, και τον φοιτητή που έκανε πρακτική στο studio του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Παύλο Διδασκάλου, για τη δημιουργία των κρουστών σε ηλεκτρονική μορφή (demo). Η συμβολή και η συνεισφορά τους ήταν ιδιαίτερα σημαντική.

Τέλος, ευχαριστώ θερμά για τη συνεργασία μας την υποψήφια διδάκτωρ του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής, Καλλιόπη Τσακουνίδου, την υπεύθυνη του

προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112», αναπληρώτρια καθηγήτρια του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής, Χαρίκλεια Πρώιου, την συνεξετάστρια της πτυχιακής μου, Λήδα Στάμου, Καθηγήτρια του τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης, και την επιβλέπουσα του πρότζεκτ μου, μέλος του Εργαστηριακού Διδακτικού Προσωπικού του Τμήματος Μουσικής Επιστήμης και Τέχνης, Δήμητρα Κόνιαρη.

Κεφάλαιο Πρώτο: Εμφύχωση και διδασκαλία

1.1. Ο ορισμός της εμφύχωσης

Η λέξη «εμφύχωση» έχει ως δεύτερο συνθετικό της τη λέξη ψυχή και περιγράφει μια δραστηριότητα που σχετίζεται με την εσωτερική ψυχική κατάσταση του ανθρώπου. Στα αγγλικά μεταφράζεται ως «animation» ενώ η προέλευσή της είναι από τη γαλλική λέξη «animer» που σημαίνει ζωογονώ, εμφυχώνω. Είναι συγγενική λέξη με τη λατινική λέξη «animare», που σημαίνει εμπνέω ζωή (Θωίδης, 2007). Απαντιέται για πρώτη φορά τον 17ο αιώνα αλλά το περιεχόμενο του όρου είναι τόσο παλιό όσο και η ίδια η ανθρωπότητα (Karst 1982¹, ό.α. στο Θωίδης, 2007, σελ. 44). Ο Bleistein (1978, ό.α. στο Θωίδης, 2007, σελ. 44) αναφέρει ότι λαμβάνοντας υπόψη την ψυχική κατάσταση του ανθρώπου, η «εμφύχωση» είναι κάθε δραστηριότητα που εμπνέει τον άνθρωπο, του παρέχει ερεθίσματα, και προωθεί και υποστηρίζει την ατομική έκφραση, κυρίως κατά τη διάρκεια του ελεύθερου του χρόνου.

Ήδη από την εποχή του 19ου αιώνα, η «εμφύχωση» εξελίχθηκε σε σημαντική έννοια για την Πολιτική, τον Πολιτισμό και την Παιδαγωγική και συνδέθηκε με ολόκληρη την κοινωνική, πολιτική και πολιτιστική δυναμική (κοινωνικοπολιτιστική εμφύχωση) (Θωίδης, 2007). Η έννοια χαρακτηρίζει μια ειδική μέθοδο, η οποία διευκολύνει την πρόσβαση του ατόμου ή των ομάδων σε μια δημιουργική ζωή και αυξάνει, μέσω και της δραστηριότητας του εμφυχωτή, την ικανότητα για επικοινωνία και για συμμετοχή στην πολιτιστική και κοινωνική ζωή. Φορείς των προσπαθειών αυτών είναι θεσμικά όργανα, όπως το Συμβούλιο της Ευρώπης, η UNESCO, οι Υπουργοί Παιδείας και οι φορείς πολιτισμού όλων των κρατών στην Ευρώπη και στον Καναδά. Για παράδειγμα, η UNESCO, από το 1970 έχει ξεκινήσει ένα πρόγραμμα «κοινωνικοπολιτιστικής εμφύχωσης» <https://en.unesco.org/fighttrafficking/1970>) (ό.α. στο Θωίδης, 2007, σελ. 44).

¹ Karst, U. V. (1982). Spielfest und Spieltreff. Zur Stadtteilkulturellen Animation im Freizeit und Breitensport. *Freizeitpaedagogik*, 1-2, 57-72.

1.2. Η εμπύχωση στη διδασκαλία

Η «εμπύχωση», ως εκπαιδευτική μέθοδος, θεωρείται ως μια βιωματική διαδικασία η οποία είναι προσανατολισμένη στις ανάγκες των ατόμων, ενισχύει την επικοινωνία, την έκφραση συναισθημάτων, την εμπιστοσύνη, την εμπειρία, την πρωτοβουλία, την ανάπτυξη εσωτερικών κινήτρων, την αυτογνωσία, τον αλληλοσεβασμό και αυξάνει την επιθυμία των μαθητών για ενεργό δράση και συμμετοχή (Ζησοπούλου, Χατζηκαμάρη & Θεοδωρίδης, 2019• Κοκκίδου, 2014). Εμφανίζεται στη διδασκαλία-μάθηση έχοντας ποικιλία στις δράσεις, χαρά και ευχαρίστηση στην καθημερινότητα του σχολείου, ομαδικότητα με πνεύμα συνεργασίας, σωστή διαχείριση του χρόνου χωρίς πίεση αλλά με σοφία και έχει ως αποτέλεσμα μαθητές αυτόνομους, ενεργητικούς, δημιουργικούς, με εσωτερικά κίνητρα για αυτούς και με διάθεση για ανακάλυψη και κατάκτηση της γνώσης. Υποστηρίζεται ότι για τους μαθητές μέσα στην τάξη, τα παιχνίδια χαράς και εμπύχωσης είναι ένα είδος αμοιβής για αυτούς επειδή δημιουργούν ένα θετικό πνεύμα και τους δίνουν κίνητρα για να είναι πιο συνεπείς και υπεύθυνοι (Κοκκίδου, 2014, σελ. 62).

Η Κοκκίδου (2014, σελ. 63-66) προτείνει 32 σημεία τα οποία είναι σημαντικό να ακολουθούν οι εκπαιδευτικοί ώστε να γίνουν πράξη οι τεχνικές της εμπύχωσης στην τάξη:

1. Να προσπαθήσουν να γνωρίσουν και να καταλαβαίνουν τους μαθητές τους.
2. Να υπάρχει φροντίδα για τη δημιουργία μιας καλής ατμόσφαιρας, όπου τα παιδιά θα νιώθουν ασφάλεια.
3. Να υπάρχει ενδιαφέρον για μια σωστή δόμηση διδακτικού περιβάλλοντος.
4. Να προωθούν τις ικανότητες συνεργασίας, επικοινωνίας, εμπιστοσύνης μέσα στην τάξη.
5. Να δίνουν ανοιχτά πλαίσια για τις διαδικασίες μάθησης και να υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί τρόποι διδασκαλίας και αξιολόγησης.
6. Να είναι δημιουργικοί και να βοηθάνε τους μαθητές τους να αναπτύξουν τη δημιουργικότητά τους. Αυτό παίζει σημαντικό ρόλο για τη δημιουργική έκφραση και δράση.
7. Να υπάρχει ευαισθητοποίηση στην τάξη όσον αφορά την αξία της τέχνης και της δημιουργίας.
8. Να πιστεύουν στην αξία της συνεργασίας και του ομαδικού πνεύματος.
9. Να υπάρχει ενθάρρυνση στους μαθητές να έχουν περιέργεια, να εξερευνούν, να πειραματιστούν ώστε μέσα από όλα αυτά να ανακαλύψουν τη γνώση.
10. Να στηρίζουν την ομάδα-τάξη, αλλά και τον κάθε μαθητή ξεχωριστά.
11. Να ενθαρρύνουν, να μην πιέζουν, να συστήνουν, να μην επιβάλλονται.

12. Να εμπνέουν τους μαθητές, τους μεταδίδουν τον ενθουσιασμό τους.
13. Να εντάσσουν στο μάθημά τους το στοιχείο της έκπληξης.
14. Να μπορούν να το αλλάξουν το μάθημα σε παιχνίδι χωρίς ωστόσο να στερήσουν της αξία της κατάκτησης της γνώσης και μιας νέας εμπειρίας.
15. Να μπορούν να κάνουν το μάθημα ελκυστικό και ενδιαφέρον διότι οι μαθητές χαίρονται όταν συμμετέχουν στο πρόγραμμα των μαθημάτων και έτσι βάζουν στόχους.
16. Να δίνουν κίνητρα στην τάξη ώστε να θέσουν τους δικούς τους στόχους και να τους υλοποιήσουν, έτσι υπάρχει ο στοχασμός, η κριτική σκέψη και η έρευνα στους μαθητές.
17. Να είναι ευαίσθητοι όσον αφορά τα προσωπικά, συναισθηματικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά των μαθητών τους.
18. Να υπάρχει αμεροληψία και δικαιοσύνη και να μην ταπεινώνουν ποτέ τους μαθητές τους.
19. Να αποδέχονται τον κάθε διαφορετικό μαθητή και να είναι πεπεισμένοι ότι όλοι οι μαθητές είναι ικανοί για μάθηση καθώς αυτό που τους διαφέρει είναι ότι δεν έχουν όλοι τον ίδιο τρόπο για να το πετύχουν.
20. Να αποδέχονται τη διαφορετικότητα και να βοηθούν τους μαθητές να την κατανοούν και να την αποτιμούν ως θετική.
21. Να ακούνε τους μαθητές τους και να μαθαίνουν από αυτούς.
22. Να τους διδάσκουν δεξιότητες αυτοδιαχείρισης, δηλαδή να μπορούν να είναι ενεργητικοί οι μαθητές και να παίρνουν πρωτοβουλίες χωρίς όμως να χαλάσουν το κλίμα της τάξης.
23. Να προσπαθούν για την ανάπτυξη του δυναμικού της ομάδας-τάξης, να υπάρχει στήριξη στα μέλη της τάξης ώστε να υπάρχει το «εμείς» και όχι το «εγώ».
24. Να μην αδιαφορούν για τις συγκρούσεις μέσα στην τάξη και να αντιμετωπίζονται με σοβαρότητα και με υπευθυνότητα.
25. Να έχουν χιούμορ, να γελάνε με τα αστεία των μαθητών και να αυτοσαρκάζονται.
26. Να υπενθυμίζουν τις διαδικασίες και να παραπέμπουν στις συμφωνίες με φιλικό τρόπο, δηλαδή να χρησιμοποιούν θετική γλώσσα και να τηρούνται οι κανόνες και να τους αποδέχονται συνειδητά τα παιδιά.
27. Να εξασφαλίζουν χρόνο για διερεύνηση προβλημάτων της καθημερινής ζωής και να δίνουν ευκαιρίες στους μαθητές να στοχαστούν.
28. Να είναι οργανωμένοι και να προετοιμάζονται επαρκώς για κάθε δράση ταυτόχρονα, να είναι ευέλικτοι και να προσαρμόζονται σε απρόβλεπτα συμβάντα.
29. Να προσπαθούν να προβλέπουν αντί να παρεμβαίνουν.
30. Να μην περιμένουν από τους μαθητές να τους απαντήσουν ή να αντιδράσουν όπως εκείνοι θέλουν και δεν επιδιώκουν να τους «χαϊδεύουν τα αυτιά».

31. Να αποτελούν παράδειγμα και να μην απαιτούν από τους μαθητές κάτι που δεν έχουν και οι ίδιοι.

32. Να παραδέχονται την άγνοιά τους και να αποδέχονται την ανάγκη για βίου μάθηση.

1.3. Τα χαρακτηριστικά του εκπαιδευτικού-εμψυχωτή

Ο εκπαιδευτικός-εμψυχωτής είναι ο δάσκαλος ο οποίος δημιουργεί στην τάξη ένα κλίμα έμπνευσης και δημιουργίας «εμφυσώντας» στους μαθητές του «...την επιθυμία της συμμετοχής, της κριτικής στάσης απέναντι στην πληροφορία και τη γνώση και τελικά την αλλαγή» (Ζησοπούλου, Χατζηκαμάρη & Θεοδορίδης, 2019, σελ. 504). Ο εκπαιδευτικός-εμψυχωτής παίζει σημαντικό ρόλο στο να δίνει θάρρος στους μαθητές του, ώστε να έχουν αυτοί στη ζωή τους καινούργιες εμπειρίες, να διευρύνουν τους ορίζοντες τους και να αξιολογήσουν τους εαυτούς τους. Είναι σημαντικός παράγοντας της ενεργοποίησης της ομάδας, ώστε να παρακινήσει τα μέλη της να εκφραστούν ελεύθερα, να ανοιχτούν στα καινούργια μονοπάτια, να υπάρχει ο σεβασμός, η ειλικρίνεια, η εμπιστοσύνη και η αλληλοκατανόηση. Φροντίζει ώστε να υπάρχει δικαιοσύνη στην ομάδα, να μπορούν να εκφραστούν όλοι με την φωνή τους, υπάρχει συνεργασία και δεν υπάρχουν απομονωμένα άτομα. Το κάθε μέλος δείχνει ενδιαφέρον για τον άλλον, για τα συναισθήματα του, τις ανάγκες του και είναι υπεύθυνος (Κοκκίδου, 2014, σελ. 60).

Η Κοκκίδου αναφέρει 10 χαρακτηριστικά, τα οποία, σύμφωνα με τον Rogers² (1969, ό.α. στην Κοκκίδου, 2014, σελ. 60) παρουσιάζει ο εκπαιδευτικός-εμψυχωτής:

1. Μπορεί να επηρεάσει σημαντικά τη διάθεση των μελών της ομάδας, το κλίμα της ομάδας ή το είδος της εμπειρίας
2. Βοηθά τα παιδιά, σε ατομικό επίπεδο, και την ομάδα-τάξη, συνολικά, να θέτουν και να καθορίζουν τους στόχους τους
3. Στηρίζεται στην επιθυμία του κάθε μαθητή για την υλοποίηση των στόχων που έχουν νόημα για αυτόν, καθώς είναι η κινητήρια δύναμη πίσω από την ουσιαστική μάθηση
4. Προσπαθεί να οργανώνει και να θέτει στη διάθεση των μαθητών όσες περισσότερες πηγές μάθησης μπορεί

² Rogers, C.R. (1969). *Freedom to learn: A view of what Education Might Become*. Columbus, OH: Charles E. Merrill Publishing Company.

5. Θεωρεί τον εαυτό του τον ίδιο ως μία ευέλικτη πηγή που μπορεί να χρησιμοποιηθεί από την ομάδα
6. Ανταποκρινόμενος στις εκδηλώσεις της ομάδας στην τάξη, δέχεται τόσο το διανοητικό περιεχόμενο και τις συναισθηματικές συμπεριφορές, προσπαθώντας να δίνει σε κάθε πτυχή το βαθμό έμφασης που έχει για το άτομο ή την ομάδα
7. Αφού εγκαθιδρυθεί ένα κλίμα αποδοχής στην ομάδα-τάξη, ο ίδιος μπορεί, σταδιακά, να αποτελέσει ένα μέλος της ομάδας, να συμμετέχει όπως οι μαθητές, εκφράζοντας τις απόψεις του σε ισότιμη βάση με τους άλλους μαθητές
8. Μοιράζεται με την ομάδα τις σκέψεις και τα συναισθήματά του, με δική του πρωτοβουλία, με τρόπους που δεν απαιτούν ούτε επιβάλλονται, αλλά αποτελούν απλώς μια προσωπική δήλωση που οι μαθητές μπορούν να υιοθετήσουν ή να απορρίψουν
9. Είναι σε εγρήγορση, σε όλες τις δράσεις της τάξης, αναφορικά με την έκφραση συναισθημάτων από τους μαθητές
10. Ως διευκολυντής της μάθησης, προσπαθεί να αναγνωρίσει και να αποδέχεται τους δικούς του περιορισμούς

1.4. Ο εκπαιδευτικός-εμπυχωτής στο μάθημα της μουσικής

Ο εκπαιδευτικός-εμπυχωτής στο μάθημα της μουσικής μπορεί να χρησιμοποιήσει μουσικές εμπυχωτικές δραστηριότητες και παιχνίδια με μουσικά όργανα, ηχηρές κινήσεις και χορούς. Με αυτόν τον τρόπο επιδιώκει να ενεργοποιήσει τους μαθητές να συμμετέχουν στο μάθημα αβίαστα και να επικοινωνήσουν καλύτερα μαζί του ισχυροποιώντας τη μεταξύ τους σχέση (Θεοδωρίδης, 2019).

Ως μουσικές εμπυχωτικές δραστηριότητες θεωρούνται τα μουσικά παιχνίδια, τα τραγούδια και όλα τα είδη μουσικών δραστηριοτήτων που έχουν χαρακτήρα παιχνιδιού και ψυχαγωγικό (Θεοδωρίδης, 2019). Τα μουσικά παιχνίδια χαρακτηρίζονται από έντονη χρήση της μουσικής, και είτε είναι τραγουδοπαιχνίδια, είτε τραγούδια για μουσική εκτέλεση σε συνδυασμό με μουσικά όργανα μέσα στην τάξη ή με κινήσεις και με άλλες μορφές έκφρασης. Αυτές οι δραστηριότητες μπορούν να λειτουργήσουν ως εργαλεία εμπύχωσης ώστε να υπάρξει πρόοδος στο κλίμα της τάξης και θεωρείται ότι προσφέρουν τη συνεργασία, την επικοινωνία, την επαφή των μαθητών σε κάθε δράση που έχουν μεταξύ τους και εντός της εκπαίδευσης αλλά και εκτός. Η πραγματοποίηση αυτών των γενικών παιδαγωγικών στόχων αποτελεί μια από τις βασικές προϋποθέσεις για οποιοδήποτε μαθησιακό πρόγραμμα.

Σύμφωνα με τους Σταλικά & Μυτσκίδου (2011) και Πνευματικό & Θεοδωρίδη (2008), όσον αφορά την επίδραση του υλικού για την ανάπτυξη του παιδιού ή της τάξης, παίζει σημαντικό ρόλο ο εκπαιδευτικός να είναι καταρτισμένος στον παιδαγωγικό, μουσικοπαιδαγωγικό και εμψυχωτικό τομέα σε μεγάλο βαθμό. Πέρα από την προφανή κοινωνικοσυναισθηματική και ψυχοκινητική ανάπτυξη των παιδιών, αυτό που χρειάζεται να κάνει ο εκπαιδευτικός-εμψυχωτής είναι να δει προσεκτικά το υλικό του και να αποκαλύψει τις δυνατότητες που μπορεί να έχει για απόκτηση γνώσεων και ανάπτυξη μουσικών και κινητικών δεξιοτήτων.

Τέλος, σύμφωνα με την Κοκκίδου (2014) ο ρόλος του εκπαιδευτικού στα οργανωμένα μουσικά παιχνίδια είναι πολύ σημαντικός καθώς είναι το πρόσωπο-κλειδί για την ενίσχυση της μουσικής εκπαίδευσης των παιδιών. Η ενεργητική του συμμετοχή στο μάθημα, στο παιχνίδι και η γνώση των τεχνικών ενθάρρυνσης των παιδιών και η καθοδήγηση στην επίτευξη τόσο παιδαγωγικών όσο και των μαθησιακών στόχων της διδασκαλίας, τον κάνουν εκπαιδευτικό-εμψυχωτή.

1.5. Η χρήση του τραγουδιού για την υποστήριξη της μάθησης

Οι μουσικές δραστηριότητες που γίνονται με μορφή παιχνιδιού, όπως το ομαδικό τραγούδι, είναι ένας εξαιρετικός τρόπος για να αναπτυχθούν τα παιδιά κοινωνικοσυναισθηματικά και ψυχοκινητικά (Campbell, 2010³, ό.α. στο Θεοδωρίδης, 2019, σελ. 509). Επιπλέον, παίζουν ρόλο στην ανάπτυξη της επικοινωνίας και της δυναμικής της ομάδας-τάξης. Όλα τα παραπάνω συνδέονται με τη φύση του παιδιού να μαθαίνει μέσα από το παιχνίδι και τη μουσική (Θωίδης, 2007). Επιπλέον, πολλές μελέτες προσφέρουν ερευνητικά δεδομένα για το ότι τα παιδιά, αλλά και οι ενήλικες, μπορούν να θυμηθούν πιο εύκολα κάποιες πληροφορίες ή έννοιες, όπως για παράδειγμα την προπαίδεια, όταν αυτές εντάσσονται μέσα σε ένα τραγούδι (βλ. Κωνσταντακοπούλου, 2012).

³ Campbell, S. P. (2010). *Songs in their heads: Music and its meaning in children's lives*. New York: Oxford University Press.

Σύμφωνα με τον Crowther (2006⁴, ό.α. στην Κωνσταντακοπούλου, 2012, σελ. 108) υπάρχουν διάφορες πρακτικές τις οποίες μπορεί να χρησιμοποιήσει ο εκπαιδευτικός ώστε μέσω ενός τραγουδιού να υποστηρίξει τη μάθηση εννοιών. Αυτές είναι:

- α) το τραγούδι να δίνει έμφαση στα σημεία που θέλει ο εκπαιδευτικός να διδάξει
- β) το τραγούδι να προσθέτει ένα νέο θέμα ή να γίνεται επανάληψη ενός παλιού θέματος,
- γ) οι μαθητές να συμμετέχουν με χορό και με τραγούδι, μέσω της εμπύχωσης
- δ) να υπάρχει επανάληψη του κειμένου
- ε) να υπάρχουν δραστηριότητες πάνω στο τραγούδι και
- στ) να υπάρχει ομαδικότητα.

Όλα τα παραπάνω καθιστούν το τραγούδι ένα πολύ σημαντικό εργαλείο στη φαρέτρα του εκπαιδευτικού όχι μόνο για να αναπτύξει στους μαθητές του τις μουσικές τους δεξιότητες, αλλά και για να τους διδάξει μέσα από αυτό χρήσιμες πληροφορίες και γνώσεις με έναν τρόπο ευχάριστο και αποτελεσματικό (Κωνσταντακοπούλου, 2012).

⁴ Crowther, G. (2006). Learning to the Beat of a Different Drum – Music as a component of classroom diversity. *Connect*, 11-13. www.synergylearning.org.

Κεφάλαιο Δεύτερο: Το πρόγραμμα «ΧΟΠΑ Ήρωες 112»

2.1. Η περιγραφή του προγράμματος

Το πρόγραμμα «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» είναι μια εκπαιδευτική δράση η οποία απευθύνεται σε παιδιά προσχολικής ηλικίας στοχεύοντας να τους μάθει πώς να αναγνωρίζουν τα συμπτώματα ενός εγκεφαλικού επεισοδίου στους ενήλικες που τα προσέχουν, όπως η γιαγιά ή ο παππούς, και να καλούν τον Πανευρωπαϊκό Αριθμό Έκτακτης Ανάγκης, 112 (βλ. Tsakrounidou, Baskini & Proios, 2019• Proios, Loutrari, Tsakrounidou, Baskini, Uys & Van der Merwe, 2019• <https://www.facebook.com/GreeceFastHeroes112/>• www.fastheroes112.gr). Όπως αναφέρεται στο ενημερωτικό του προγράμματος (www.fastheroes112.gr), έρευνες δείχνουν ότι τα εγκεφαλικά επεισόδια είναι πολύ συχνότερα στην τρίτη ηλικία και ότι η έγκαιρη μετάβαση στο νοσοκομείο για πρώτες βοήθειες μειώνει σημαντικά τις βαριές και μακροχρόνιες επιπτώσεις του εγκεφαλικού. Καθώς τα τελευταία χρόνια οι παππούδες και οι γιαγιάδες περνούν με τα εγγόνια τους αρκετό χρόνο κατά τη διάρκεια της ημέρας, τα παιδιά μπορούν, εφόσον είναι σε θέση να αναγνωρίσουν τα συμπτώματα, να βοηθήσουν τους αγαπημένους τους παππούδες και γιαγιάδες την κρίσιμη ώρα ενός εγκεφαλικού επεισοδίου και να γίνουν τα ίδια για αυτούς υπερήρωες.

Το πρόγραμμα είναι μια πρωτοβουλία του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας με την υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Πρωτοβουλίας της «Angels Initiative». Επιστημονικά υπεύθυνη είναι η Αναπληρώτρια Καθηγήτρια του Τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής, Πρώιου Χαρίκλεια και η ερευνητική ομάδα αποτελείται από ειδικούς παιδαγωγούς, νηπιαγωγούς, ψυχολόγους, λογοθεραπευτές και εκπαιδευτικούς. Το πρόγραμμα αυτό υποστηρίζεται επίσημα από φορείς όπως η Μη Κυβερνητική Οργάνωση Πανευρωπαϊκού επιπέδου S.A.F.E. (Stroke Alliance for

Europe) και τον Παγκόσμιο Οργανισμό για τα εγκεφαλικά επεισόδια (World Stroke Organization).

2.2. Η δομή του προγράμματος

Το πρόγραμμα αποτελείται από 5 μέρη/συναντήσεις, διάρκειας 1 ώρας το κάθε ένα. Αυτά τα μέρη παρουσιάζονται στα παιδιά κάθε εβδομάδα και η χρονική διάρκεια του προγράμματος, είναι συνολικά 5 ώρες. Κάθε εβδομάδα τα παιδιά μαθαίνουν να αναγνωρίζουν και από ένα από τα βασικά συμπτώματα του εγκεφαλικού επεισοδίου. Η εκπαίδευση πραγματοποιείται μέσω μιας σειράς δραστηριοτήτων που έχουν παιδαγωγικό, ψυχαγωγικό και παιγνιώδη χαρακτήρα. Τα παιδιά έχουν ως συνοδοιπόρους στην εκπαιδευτική διαδικασία τέσσερις ντυμένους υπερήρωες. Κάθε υπερήρωας βοηθάει τα παιδιά να μαθαίνουν για ένα συγκεκριμένο βασικό σύμπτωμα του εγκεφαλικού επεισοδίου και να καλούν τον Πανευρωπαϊκό Αριθμό Έκτακτης Ανάγκης «112». Οι δραστηριότητες πραγματοποιούνται στην τάξη και, επιπλέον, η ιστοσελίδα του προγράμματος (www.fastheroes112.gr) ενημερώνει τους γονείς για τις δραστηριότητες που οργανώνονται και γίνονται στις τάξεις των παιδιών τους και τους βοηθά να εκπαιδευτούν και οι ίδιοι έμμεσα με τα παιχνίδια και τα βίντεο που δίνονται δωρεάν από το ενημερωτικό πρόγραμμα.

2.3. Οι ήρωες του προγράμματος

Έχουν δημιουργηθεί τέσσερις διαφορετικοί ήρωες. Τρεις ήρωες συμβολίζουν τα τρία βασικότερα συμπτώματα του εγκεφαλικού: Ο Χάρης συμβολίζει το Χέρι (αδυναμία στη χρήση των άκρων μιας πλευράς), η Όλγα συμβολίζει την Ομιλία (απώλεια της ικανότητας της ομιλίας), ο Πέτρος συμβολίζει το Πρόσωπο (μούδιασμα ή αδυναμία στη μια πλευρά του προσώπου) και ο Αλέξης συμβολίζει την Άμεση δράση. Από τους ήρωες προκύπτει και το ακρωνύμιο ΧΟΠΑ: Χέρι - Χάρης, Ομιλία - Όλγα, Πρόσωπο - Πέτρος, Αμέσως - Αλέξης. Επιπλέον, στην αφήγηση συμμετέχει και ο «Κακός Θρόμβος», ο οποίος πλήττει τις υπερδυνάμεις των ηρώων.

Για να υπάρξει περισσότερη εξοικείωση με το υλικό, τα παιδιά συμμετέχουν βιωματικά σε διάφορες δραστηριότητες όπως για παράδειγμα: 1) η αθόρυβη ομιλία, 2) τα παιχνίδια με αστείες γκριμάτσες προσώπου, 3) το παιχνίδι των ρόλων και 4) τις μουσικοκινητικές

δραστηριότητες. Η αθόρυβη ομιλία περιλαμβάνει ομιλία χωρίς να βγαίνει φωνή, αλλά μόνο κίνηση των χειλιών και της γλώσσας. Μια άλλη δραστηριότητα περιλαμβάνει λέξεις με ανακατεμένες συλλαβές, οι οποίες δείχνουν τα φωνημικά παραφασικά λάθη ενός ατόμου με αφασία. Τα παιδιά έχουν επίσης την ευκαιρία να εξασκήσουν τις γνώσεις που λαμβάνουν σε μια «πραγματική» συνθήκη μέσω του παιχνιδιού ρόλων για εξάσκηση στην κλήση του Πανευρωπαϊκού Αριθμού Έκτακτης Ανάγκης «112». Τέλος, τα παιδιά ακούνε και τραγουδούν το ομότιτλο τραγούδι του Προγράμματος, το οποίο περιγράφει όλα όσα παθαίνουν οι Ήρωες όταν τους επιτίθεται ο «Κακός Θρόμβος».

Στόχος του προγράμματος είναι τα παιδιά να είναι σε θέση να αναγνωρίζουν τα βασικά συμπτώματα του εγκεφαλικού (ΧΟΠΑ) και τον τρόπο αντίδρασης και ενέργειας, ώστε να βοηθήσουν στη σωτηρία της ζωής ενός αγαπημένου τους προσώπου. Μπορούν ακόμα και να μεταφέρουν αυτά που έμαθαν στην οικογένειά τους, καθώς ο μακρινός στόχος είναι η εκπαίδευση όλων των μελών της οικογένειας για τα σημάδια του εγκεφαλικού επεισοδίου.

2.4. Ο ρόλος μου στο πρόγραμμα

Ο ρόλος μου στο συγκεκριμένο πρόγραμμα ήταν διπλός. Α) Να προετοιμάσω και να οργανώσω την ηχογράφιση του τραγουδιού του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» στην ελληνική γλώσσα και β) Να συμμετέχω την 5η εβδομάδα της παρουσίασης του προγράμματος ως μουσικός εκπαιδευτικός-εμψυχωτής για να διδάξω και να τραγουδήσω με τα παιδιά το τραγούδι του προγράμματος.

Κεφάλαιο Τρίτο: Το πρακτικό μέρος του πρότζεκτ

3.1. Η δημιουργία της παρτιτούρας του τραγουδιού

Η ενασχόληση μου με το βασικό τραγούδι του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» ξεκίνησε τον Οκτώβρη του 2019. Έγινε πρώτα η δημιουργία και επεξεργασία παρτιτούρας για το τραγούδι του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» σε δύο μορφές. Η μία μορφή είναι με νότες, πεντάγραμμα, συγχορδίες και λόγια του τραγουδιού για σολιστικά όργανα κυρίως, και η δεύτερη μορφή είναι με συγχορδίες και στίχους για τα όργανα και τις φωνές. Χρησιμοποιήθηκε το πρόγραμμα της MakeMusic «Finale» (Μουσική/Στίχοι: ερευνητική ομάδα Angel Super Team. Στίχοι στα ελληνικά: Ελληνική ερευνητική ομάδα του Προγράμματος ΧΟΠΑ Ήρωες 112)

ΧΟΠΑ Ήρωες 112

Μουσική/Στίχοι: Super Grand League Team . Τραγούδι: Ingrid de Beer

Στίχοι στα ελληνικά: Ελληνική ερευνητική ομάδα του Προγράμματος ΧΟΠΑ Ήρωες 112

The image displays a musical score for the song "ΧΟΠΑ Ήρωες 112". It consists of five staves of music, each with a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The chords are indicated above the notes. The lyrics are written below the notes.

Staff 1: Chords: D, G, A, D, G, A, D. Lyrics: Εί-μαι γε-ρός και δυ-να-τός.

Staff 2: Chords: G, A, D, G, A, G. Lyrics: εί-μαι Χό-πα ή-ρωας, Τον κα-λό τον θρό-μβο δω-νάω ε-γώ, εί-μαι Χό-πα ή-ρωας, Ό-ταν το πρό-σω-πο σου βιά-νει, το

Staff 3: Chords: A, G, A. Lyrics: έ-να χέ-ρι πέ-φτει, τα δυ-ο χεί-λη δεν μι-λούν, σας λέ-ω εγώ τί τρέ-χει.

Staff 4: Chords: D, G, A, D. Lyrics: Ξέ-ρω κα-λά τον α-ρι-θμό που φέ-ρνει τ'α-σθε-νο-φό-ρο ε-δώ έ-να έ-να δυο κα-λά,

Staff 5: Chords: G, A, G, A, D. Lyrics: έ-να έ-να δυο κα-λά, έ-να έ-να δυο κα-λά.

Σχήμα 1: Η παρτιτούρα με τη μελωδία και τους στίχους του τραγουδιού «ΧΟΠΑ Ήρωες»

κρουστά (ντραμς) τα οποία ήταν σε ηλεκτρονική μορφή (demo). Τη δεύτερη εβδομάδα προστέθηκαν οι δύο φωνές (η 1η και η 2η) και έγινε η μίξη του τραγουδιού.

3.3. Η διδασκαλία/παρουσίαση του τραγουδιού στα παιδιά

Σε κάθε παρουσίαση του προγράμματος παρουσιαζόταν το βασικό τραγούδι στα παιδιά από βίντεο. Την 5η εβδομάδα παρουσίασης γινόταν η παρουσίαση του τραγουδιού ζωντανά, με συνοδεία κιθάρας, η οποία είχε ως σκοπό να θυμίσει στα παιδιά τους στίχους του τραγουδιού του προγράμματος και να εδραιώσει τη μάθηση του τραγουδιού μέσα από τη συμμετοχή των παιδιών στη διαδικασία του ομαδικού τραγουδιού. .

Βασικοί στόχοι της διδασκαλίας/παρουσίασης του τραγουδιού ήταν:

- 1) Η εκμάθηση και εμπέδωση των στίχων του τραγουδιού
- 2) Η εκμάθηση των κινήσεων που συνοδεύουν τα λόγια του τραγουδιού
- 3) Η ενεργοποίηση της συμμετοχής όλων των παιδιών μέσα από τη δημιουργία ενός κλίματος χαράς και παιχνιδιού.

Δευτερεύοντες στόχοι της διδασκαλίας/παρουσίασης του τραγουδιού ήταν μουσικοί στόχοι, όπως η φωνητική ανάπτυξη των παιδιών, με το να τραγουδήσουν το τραγούδι σωστά τονικά (Ρε μείζονα: έκταση: Ρε4-Λα4), η ανάπτυξη της προσοχής στον εκπαιδευτικό με το να ακολουθούν τις οδηγίες του εκπαιδευτικού-εμψυχωτή, και η ανάπτυξη της ομαδικότητας και συνεργασίας με το να ερμηνεύουν το τραγούδι συνεργατικά, ακούγοντας το ένα το άλλο.

Για την επίτευξη των στόχων της διδασκαλίας/παρουσίασης του τραγουδιού χρησιμοποιήθηκαν δύο τεχνικές του οι οποίες ακολουθούν βασικές αρχές της διδασκαλίας τραγουδιού (Κοκκίδου, 2015) και της διαδικασίας της εμψύχωσης στη διδασκαλία-μάθηση (Κοκκίδου, 2014). Η πρώτη ήταν η παρουσίαση του τραγουδιού φράση-φράση, με μίμηση της κάθε φράσης από τα παιδιά, και η δεύτερη ήταν η παρουσίαση ολόκληρου του τραγουδιού, χωρίς επαναλήψεις, προτρέποντας τα παιδιά να τραγουδήσουν μαζί με τον εκπαιδευτικό-εμψυχωτή.

3.3.1. Ο 1ος τρόπος διδασκαλίας/παρουσίασης του τραγουδιού: Η παρουσίαση του τραγουδιού φράση-φράση, με επανάληψη της κάθε φράσης από τα παιδιά.

Ο εκπαιδευτικός-εμπνηχωτής καλεί τα παιδιά να τραγουδήσουν σε επανάληψη, ότι τραγουδάει αυτός, μετά από αυτόν. Παρακάτω είναι σχεδιασμένο το παράδειγμα από τον πρώτο τρόπο παρουσίασης/διδασκαλίας του τραγουδιού:

- *Εκπαιδευτικός:* Είμαι γερός και δυνατός, είμαι ΧΟΠΑ Ήρωας
- *Παιδιά:* Είμαι γερός και δυνατός, είμαι ΧΟΠΑ Ήρωας
- *Εκπαιδευτικός:* Τον κακό τον θρόμβο διώχνω εγώ, είμαι ΧΟΠΑ Ήρωας
- *Παιδιά:* Τον κακό τον θρόμβο διώχνω εγώ, είμαι ΧΟΠΑ Ήρωας
- *Εκπαιδευτικός:* Όταν το πρόσωπο στραβώνει ...
- *Παιδιά:* Όταν το πρόσωπο στραβώνει ...
- *Εκπαιδευτικός:* Το ένα χέρι πέφτει ...
- *Παιδιά:* Το ένα χέρι πέφτει ...
- *Εκπαιδευτικός:* Τα δύο χείλη δεν μιλούν
- *Παιδιά:* Τα δύο χείλη δεν μιλούν
- *Εκπαιδευτικός:* Σας λέω εγώ τί τρέχει ; ...
- *Παιδιά:* Σας λέω εγώ τί τρέχει ; ...
- *Εκπαιδευτικός:* Ξέρω καλά τον αριθμό, που φέρνει το ασθενοφόρο εδώ ...
- *Παιδιά:* Ξέρω καλά τον αριθμό, που φέρνει το ασθενοφόρο εδώ ...
- *Εκπαιδευτικός:* Ένα ένα δυο καλώ ...
- *Παιδιά:* Ένα ένα δυο καλώ ...
- *Εκπαιδευτικός:* Ένα ένα δυο καλώ
- *Παιδιά:* Ένα ένα δυο καλώ ...

3.3.2. Ο 2ος τρόπος παρουσίασης του τραγουδιού: Η παρουσίαση ολόκληρου του τραγουδιού και πρόσκληση των παιδιών να συμπληρώνουν λέξεις-κλειδιά του τραγουδιού

Με τον τρόπο αυτόν ο εκπαιδευτικός-εμπνηχωτής τραγουδά ολόκληρο το τραγούδι, καλεί τα παιδιά να τραγουδήσουν μαζί του και σε συγκεκριμένα σημεία με λέξεις-κλειδιά για το περιεχόμενο του τραγουδιού απευθύνεται, μέσα στην ροή του τραγουδιού, στα παιδιά για να τις συμπληρώσουν. Μετά από αυτήν την μέθοδο ο εκπαιδευτικός και τα παιδιά τραγουδάνε

το τραγούδι κανονικά. Παρακάτω παρουσιάζεται ο δεύτερος τρόπος παρουσίασης/ διδασκαλίας του τραγουδιού:

2ος τρόπος («Κομμένες» λέξεις) :

- *Εκπαιδευτικός:* Είμαι γερός και δυνατός είμαι...
- *Παιδιά:* ΧΟΠΑ Ήρωας!
- *Εκπαιδευτικός:* τον κακό τον θρόμβο...
- *Παιδιά:* διώχνω εγώ!
- *Εκπαιδευτικός:* Είμαι ΧΟΠΑ Ήρωας! Όταν το πρόσωπο ...
- *Παιδιά:* στραβώνει
- *Εκπαιδευτικός:* Το ένα χέρι ...
- *Παιδιά:* πέφτει ...
- *Εκπαιδευτικός:* Τα δύο χείλη ...
- *Παιδιά:* δεν μιλούν ...
- *Εκπαιδευτικός:* Σας λέω εγώ τί τρέχει ...
- *Εκπαιδευτικός:* Ξέρω καλά τον αριθμό ...
- *Παιδιά:* που φέρνει το ασθενοφόρο εδώ ...
- *Εκπαιδευτικός:* Ένα ένα δυο καλώ...
- *Παιδιά:* Ένα ένα δυο καλώ ...

3.4. Οι παρουσιάσεις στα νηπιαγωγεία

Από τον Σεπτέμβριο του 2019 μέχρι τον Φεβρουάριο του 2020 πραγματοποιήθηκαν 10 παρουσιάσεις/διδασκαλίες του τραγουδιού σε παιδιά προσχολικής ηλικίας. 9 παρουσιάσεις έγιναν σε 9 τάξεις νηπιαγωγείων της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας και 1 παρουσίαση πραγματοποιήθηκε στη Δ.Ε.Θ., στο 3ο Παιδικό Φεστιβάλ Υγείας.

Η ζωντανή παρουσίαση του τραγουδιού γινόταν πάντα την 5η εβδομάδα παρουσίασης του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» στα νηπιαγωγεία. Όλες τις προηγούμενες εβδομάδες, σε κάθε επίσκεψη της εκπαιδευτικής ομάδας στο νηπιαγωγείο, παρουσιαζόταν το τραγούδι στα παιδιά, με τη μορφή βίντεο με καρτούν, από την ηχογράφιση που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του πρότζεκτ.

3.4.1. Παρουσίαση στη Δ.Ε.Θ. στο 3ο Παιδικό Φεστιβάλ Υγείας, Διατροφής & Αθλητισμού

Η πρώτη μου παρουσίαση στα πλαίσια του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112», πραγματοποιήθηκε στις 28/9/20, στη Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης, στο 3ο Παιδικό Φεστιβάλ Υγείας, Διατροφής και Αθλητισμού, στο περίπτερο 12. Η παρουσίαση έγινε σε έναν τεράστιο χώρο, γεμάτο από δραστηριότητες για μικρούς και μεγάλους, όπου συμμετείχε ένα μεγάλο μέρος της ομάδας «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» και είχε στήσει έναν πάγκο με διάφορα ενημερωτικά φυλλάδια, παιχνίδια, μπαλόνια και διάφορες δραστηριότητες πάνω στο πρόγραμμά τους.

Η παρουσίαση ξεκίνησε με συντονίστρια την υποψήφια διδάκτωρ Καλλιόπη Τσακουνίδου του τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής του Πανεπιστημίου Μακεδονίας, υπό την παρακολούθηση περίπου 40 με 50 παιδιών μαζί με τους γονείς τους. Η παρουσίαση περιείχε πληροφορίες σχετικά με το πρόγραμμα «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» όπου εξηγούσε για ποιόν λόγο δημιουργήθηκε, ποιος ήταν ο ρόλος του προγράμματος στην ζωή των ηλικιωμένων και κατά πόσο σημαντική ήταν η ενημέρωση, όχι μόνο για τα παιδιά, αλλά και για τους ίδιους τους γονείς.

Στη συνέχεια της παρουσίασης εμφανίστηκαν οι σούπερ ήρωες-χαρακτήρες οι οποίοι εξηγούσαν στα παιδιά τι ιδιότητα έχει ο καθένας τους, σε τι συνεισφέρει και ποιο σύμπτωμα αντιστοιχούσε στον καθένα τους. Αυτό είχε ως στόχο την παρουσίαση των βασικών συμπτωμάτων του εγκεφαλικού στα παιδιά. Προς το τέλος το πρόγραμμα, μου ζητήθηκε από την υπεύθυνη να ανέβω με την κιθάρα μου στην εξέδρα, ως μουσικός-εμπνευστής του προγράμματος, και να ξεκινήσω την παρουσίαση του τραγουδιού «ΧΟΠΑ Ήρωες 112».

Πριν ξεκινήσω την παρουσίαση του τραγουδιού ρώτησα τα παιδιά με ενθουσιασμό και δυνατή φωνή εάν είναι έτοιμα να ακούσουν ένα πολύ όμορφο τραγούδι και να το τραγουδήσουν μαζί μου. Αυτά απάντησαν θετικά, με μεγάλη χαρά και με πολύ ενθουσιασμό! Το τραγούδι παρουσιάστηκε δύο φορές. Την πρώτη φορά το τραγούδησα μόνος μου ώστε να το ακούσουν τα παιδιά. Την δεύτερη φορά, αφού ξαναρώτησα τα παιδιά αν θέλουν να το ξαναακούσουν, κάλεσα τους σούπερ ήρωες μπροστά μου για να τραγουδήσουν και αυτοί μαζί μου και να κάνουν και τις κινήσεις του τραγουδιού παράλληλα με το τραγούδι. Οι στίχοι του τραγουδιού προβάλλονταν παράλληλα από έναν προτζέκτορα.

Τα παιδιά συμμετείχαν με ενθουσιασμό και ακολουθούσαν τις κινήσεις των σούπερ ηρώων με χαρά. Τραγουδούσαν κάποια λόγια όμως θεωρώ ότι εάν το παρουσιάζαμε άλλη μια φορά θα το εμπεδώνανε καλύτερα. Δυστυχώς, όμως δεν είχαμε περισσότερο χρόνο.

3.4.2. Παιδικός Σταθμός «Αμάλθεια» Καλαμαριάς Θεσσαλονίκης

Η δεύτερή μου παρουσίαση στα πλαίσια του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112», πραγματοποιήθηκε στις 5/11/19 στον Παιδικό Σταθμό «Αμάλθεια» Καλαμαριάς Θεσσαλονίκης. Αυτή η φορά ήταν η 5η εβδομάδα του προγράμματος και συμμετείχε ένα μικρό μέρος της εκπαιδευτικής ομάδας «ΧΟΠΑ Ήρωες 112».

Η παρουσίαση ξεκίνησε με συντονίστρια την Χριστιάννα Γεωργουσοπούλου, φοιτήτρια του τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής. Συμμετείχαν περίπου 20 με 30 νήπια με τις δασκάλες τους. Η παρουσίαση περιείχε πληροφορίες σχετικά με το πρόγραμμα «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» και ήταν η τελευταία, 5η εβδομάδα του προγράμματος. Τα παιδιά ήδη γνώριζαν κάποιες πληροφορίες για τα βασικά συμπτώματα του εγκεφαλικού επεισοδίου και τον Πανευρωπαϊκό Αριθμό Έκτακτης Ανάγκης «112». Η Χριστιάννα ήταν ντυμένη σούπερ ήρωας και υπενθύμιζε στα παιδιά ό,τι είχαν συζητήσει τις προηγούμενες εβδομάδες.

Προς το τέλος της παρουσίασης μου ζητήθηκε να έρθω μπροστά με την κιθάρα μου και ξεκινήσαμε το τραγούδι «ΧΟΠΑ Ήρωες 112». Χρησιμοποίησα την τεχνική διδασκαλίας του ολόκληρου τραγουδιού, συνοδευόμενο από τις αντίστοιχες κινήσεις. Οι «σούπερ ήρωες» τραγουδούσαν και κάνανε μαζί τις κινήσεις. Τραγουδήσαμε το τραγούδι και δεύτερη φορά. Τα παιδιά συμμετείχαν και τις δύο φορές με μεγάλο ενθουσιασμό. Πραγματοποιούσαν τις κινήσεις και τραγουδούσαν τα περισσότερα λόγια του τραγουδιού. Όμως, πιστεύω ότι εάν το τραγουδούσαμε ακόμη μια φορά τότε θα το εμπεδώνανε καλύτερα.

3.4.3. 3ο Νηπιαγωγείο Τριλόφου Θεσσαλονίκης

Η τρίτη μου παρουσίαση στα πλαίσια του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» πραγματοποιήθηκε στις 12/12/19 στο 3ο Νηπιαγωγείο Τριλόφου Θεσσαλονίκης. Ήταν η 5η εβδομάδα του προγράμματος. Αυτή τη φορά συμμετείχαν 4 άτομα από την ομάδα «ΧΟΠΑ Ήρωες 112». Την παρουσίαση συντόνιζε η Καλλιόπη Τσακουνίδου, υποψήφια διδάκτωρ του τμήματος Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής.

Στην παρουσίαση συμμετείχαν 37 νήπια και προνήπια και οι δασκάλες τους. Το πρόγραμμα ξεκίνησε με την προβολή του βίντεο του ήρωα Αλέξη ο οποίος τραγουδάει το τραγούδι «ΧΟΠΑ Ήρωες 112» με τις αντίστοιχες κινήσεις. Τα παιδιά ήδη τραγουδούσαν το τραγούδι με το βίντεο και έκαναν τις αντίστοιχες κινήσεις. Το τραγούδι παρουσιάστηκε μετά από μένα, με την κιθάρα. Ακολούθησα αρχικά την τεχνική παρουσίασης του τραγουδιού φράση-φράση. Όμως τα παιδιά δυσκολεύτηκαν να ακολουθήσουν τις οδηγίες μου και να περιμένουν να τραγουδήσουν μετά από μένα. Μετά προβλήθηκε ξανά το βίντεο με τη μουσική, αλλά αυτή τη φορά με την οργανική εκδοχή. Τα παιδιά δυσκολεύτηκαν χωρίς βοήθεια να το τραγουδήσουν. Έτσι, μετά το βίντεο, δοκιμάσαμε να τραγουδήσουμε το τραγούδι άλλη μια φορά, με τη συνοδεία της κιθάρας, αυτή τη φορά χρησιμοποιώντας την τεχνική παρουσίασης του ολόκληρου τραγουδιού. Παράλληλα, ζητήθηκε από τα παιδιά να σηκωθούν όρθια και να τραγουδήσουν μαζί μου, με την κιθάρα μου. Αυτή η φορά ήταν η καλύτερη. Τα παιδιά σηκώθηκαν όρθια και τραγουδούσαν όλα με μεγάλο ενθουσιασμό, κάνοντας παράλληλα τις αντίστοιχες κινήσεις.

3.4.4. Αρσάκειο Νηπιαγωγείο Ψυχικού Αθήνας

Οι υπόλοιπες παρουσίες μου στα πλαίσια του προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112», πραγματοποιήθηκαν στις 24/2/20 και στις 25/2/20 στο Αρσάκειο Νηπιαγωγείο Ψυχικού Αθήνας, σε 3 τμήματα νηπίων την πρώτη μέρα και σε 4 τμήματα νηπίων τη δεύτερη μέρα. Η τη δεύτερη μέρα η παρουσίαση, και στα 4 τμήματα, πήγε πολύ καλύτερα. Υπήρχε συνοχή και μια καλή ροή όσον αφορά τη δράση. Ο λόγος που η παρουσίαση πήγε καλύτερα, ήταν επειδή υπήρχε καλύτερη προετοιμασία, υπήρχε παραπάνω εμπειρία σε σχέση με τις προηγούμενες φορές.

Χρησιμοποιήθηκε η παρακάτω πορεία όσον αφορά τη διδασκαλία του τραγουδιού:

Το τραγούδι παρουσιάστηκε σε κάθε τμήμα από τρεις φορές :

- α) Μία στην αρχή της συνάντησης, ως καλωσόρισμα/χαιρετισμός.
- β) Μία στην μέση, με την τεχνική του ολόκληρου τραγουδιού με κομμένες κάποιες λέξεις που έπρεπε να τραγουδήσουν τα παιδιά,
- γ) και μία στο τέλος για αποχαιρετισμό, όπου τραγουδούσαμε όλοι μαζί κάνοντας και τις κινήσεις.

Αυτό που παρατηρήθηκε από την πλευρά μου, ήταν ότι οι συνεχόμενες παρουσιάσεις ήταν πιο αποδοτικές για μένα από ότι οι ξεχωριστές, όπως στα προηγούμενα νηπιαγωγεία που

πηγαίναμε για μία ώρα μόνο. Αυτό πιθανόν οφείλεται στο ότι βρισκόμασταν σε ένα περιβάλλον για 3 ώρες περίπου και φορά με την φορά αποδίδαμε καλύτερα, γνωρίζαμε διαφορετικά τμήματα παιδιών, διαφορετικούς δασκάλους, και μπορούσαμε να διακρίνουμε τη διαφορετική ιδιοσυγκρασία και πειθαρχία που είχε το κάθε τμήμα λόγω της δασκάλας τους, και να δράσουμε ανάλογα. Το κάθε τμήμα αντιδρούσε και αντιλαμβανόταν διαφορετικά αυτά που άκουγε για το πρόγραμμα και η απόδοση τους στο τραγούδι σε κάποια ήταν αποτελεσματική και σε κάποια μέτρια. Επίσης έπαιξε σημαντικό ρόλο που κάθε φορά που παρουσιαζόταν το τραγούδι, τα παιδιά σηκώνόντουσαν όρθια. Αυτό βοήθησε πολύ στην απόδοσή τους. Για παράδειγμα, η μεθοδολογία του ολόκληρου τραγουδιού με τις κομμένες λέξεις, τη δεύτερη μέρα πήγε καλύτερα απ'ότι την πρώτη και αυτό γιατί φορά με τη φορά υπήρχε βελτίωση και καλύτερη διαχείριση της επικοινωνίας με τα παιδιά.

Επίλογος - αποτίμηση

Στο παρόν πτυχιακό πρότζεκτ, χάρη στην ενασχόλησή μου με αυτό, μου δόθηκε η ευκαιρία να ζήσω την εμπειρία του ρόλου του μουσικού εκπαιδευτικού-εμπυχωτή, να οργανώσω, να ηχογραφήσω και να παρουσιάσω εμπυχωτικές μουσικές δραστηριότητες στα πλαίσια του ενημερωτικού προγράμματος «ΧΟΠΑ Ήρωες 112». Έγινε η αφορμή για να μάθω και να αντιληφθώ πώς χρειάζεται να λειτουργήσω και να δραστηριοποιηθώ με παιδιά προσχολικής ηλικίας κατά τη διάρκεια μιας διδασκαλίας. Κατάλαβα πόσο σημαντική είναι η δημιουργία της εμπύχωσης στα πλαίσια μιας διδασκαλίας, γενικότερα στα παιδιά, και πόσο σημαντικό είναι να εκτελείται όλο αυτό με αγάπη, πολύ καλή προετοιμασία (ψυχολογική και οργανωτική), υπευθυνότητα, όρεξη και διάθεση, καθώς τα παιδιά είναι παρατηρητικά, και βλέπουν και αντιλαμβάνονται το κάθε τι που συμβαίνει στον χώρο που βρίσκονται.

Στη συνέχεια, έμαθα πολλά για το συγκεκριμένο ενημερωτικό πρόγραμμα, «ΧΟΠΑ Ήρωες 112», στο οποίο εντάχθηκα και προσαρμόστηκα εύκολα. Αλλά το πιο σημαντικό, κυρίως στο σύνολο, είναι η γνωριμία και η συνεργασία μου με τα άτομα από το Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής, η οποία ήταν εξαιρετική. Κάναμε μαζί την προετοιμασία, την οργάνωση και τις πρόβες πριν επισκεφτούμε τα νηπιαγωγεία για να παρουσιάσω στα παιδιά το τραγούδι, την 5η εβδομάδα του προγράμματος. Στις παρουσιάσεις που πραγματοποιούσαμε στα νηπιαγωγεία συμμετείχα και σε άλλες δραστηριότητες που περιείχε το πρόγραμμα και όχι μόνο στο μουσικό κομμάτι, όπως για παράδειγμα, σε δύο παιχνίδια που είχαν ετοιμάσει για τα παιδιά. Μέσα από όλη τη διαδικασία αυτής της εμπειρίας, έμαθα πολλά όσον αφορά τη συνεργασία μου με συναδέλφους εκπαιδευτικούς εκτός του χώρου της μουσικής, και το πόσο σημαντική και χρήσιμη είναι η επικοινωνία, καλή συνεννόηση και συνέπεια που πρέπει να υπάρχει ώστε να πραγματοποιηθούν οι εκπαιδευτικές υποχρεώσεις στην ώρα τους.

Στα συμπεράσματα του πρότζεκτ, κατά την άποψη μου και μέσα από την εμπειρία μου, είναι σημαντικό επίσης να σημειώσω ότι η εμπύχωσης για να εμφανιστεί κατά τη διάρκεια μιας διδασκαλίας σε παιδιά προσχολικής ηλικίας είναι πολύ σημαντικά τα παρακάτω:

- 1) Η όρεξη και η διάθεση που πρέπει να εκφράζει ο εκπαιδευτικός κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του, καθώς παίζει σημαντικό ρόλο αυτό στην ενεργοποίηση και στην εμπύχωση των παιδιών,

- 2) η έκφραση αγάπης και χαράς για αυτά που θέλει να διδάξει ο εκπαιδευτικός,
- 3) η δημιουργία του θετικού κλίματος μέσα στην τάξη,
- 4) οι εκφράσεις που βγαίνουν από το πρόσωπό του εκπαιδευτικού, όπως για παράδειγμα το χαμόγελο του που είναι πολύ σημαντικό,
- 5) ο τρόπος ομιλίας του εκπαιδευτικού και το ύφος που χρησιμοποιεί στα παιδιά γενικότερα και όχι μόνο κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του,
- 6) η διάθεση για συνεργασία και για δημιουργία ομαδικότητας μεταξύ του εκπαιδευτικού και των παιδιών,
- 7) η σωστή χρησιμοποίηση της γλώσσας του σώματος από τον εκπαιδευτικό κατά τη διάρκεια της διδασκαλίας του, καθώς είναι πολύ σημαντικό να γίνεται κατανοητός,
- 8) η οπτική επαφή με τα παιδιά, καθώς παίζει σημαντικό ρόλο αυτό στην ενεργή τους συμμετοχή στο μάθημα και με αυτόν τον τρόπο τα βάζει μέσα στο «παιχνίδι»,
- 9) η ένδειξη αγάπης του δασκάλου για τα παιδιά,
- 10) η ψυχολογική και η πνευματική προετοιμασία του εκπαιδευτικού όσο το δυνατόν καλύτερα γίνεται,
- 11) η θετική ενέργεια του εκπαιδευτικού που χρειάζεται να μεταφέρει στα παιδιά,
- 12) η ροή στον λόγο του εκπαιδευτικού ώστε να μην υπάρχει αμηχανία στην τάξη.

Τέλος, οι ιδιαιτερότητες που μπορεί να προσφέρει ο εκπαιδευτικός-εμπυχωτής στη μάθηση από τον κλασικό εκπαιδευτικό είναι: 1) η επιλογή της διδασκαλίας του να είναι άτυπη και να μην έχει απαραίτητα κάποια αυστηρή σειρά στην ύλη του, 2) η κερδισμένη προσοχή και αποδοχή των παιδιών από την πρώτη στιγμή που θα τον δουν, 3) η συχνή διαδραστικότητα του με τα παιδιά της τάξης του, 4) η σε μεγαλύτερο βαθμό πράξη, παρά θεωρία, 5) η ελκυστικότητά του από την πρώτη στιγμή που θα τον δουν, 6) η ηρεμία του, η χαλαρότητά του και η φιλικότητά του με τα παιδιά, 7) η βιωματικότητά του και η εύκολη επίδρασή του στα παιδιά, 8) η ενεργητικότητά του και ο εύκολος ξεσηκωμός μέσα στην τάξη, 9) η αυξημένη ομιλητικότητά και κοινωνικότητά του, 10) η προσφορά ελευθερίας κινήσεων μέσα στην τάξη, 11) η δημιουργία οικογενειακού κλίματος μέσα στην τάξη, 12) η δημιουργικότητά του και ο αυτοσχεδιασμός του κατά την διάρκεια του μαθήματός του, 13) η ευκολία του να εμπνεύσει τα παιδιά πολύ πιο εύκολα απ'ότι ο κλασικός δάσκαλος, 14) η διατήρηση της προσοχής των παιδιών κατά τη διάρκεια του μαθήματος περισσότερη ώρα απ'ότι ο κλασικός εκπαιδευτικός.

Στους περιορισμούς του πρότζεκτ είναι το γεγονός ότι η παρούσα εργασία επικεντρώθηκε περισσότερο στο πρακτικό μέρος της παρουσίασης των μουσικών εμπνευστικών δράσεων του τραγουδιού στα παιδιά και δεν προχώρησε στη διερεύνηση των παραγόντων που επιδρούν στην αποτελεσματικότητά τους. Αυτό θα ήταν ενδιαφέρον να πραγματοποιηθεί σε μια επόμενη έρευνα.

Βιβλιογραφία

- Ζησοπούλου, Χατζηκαμάρη, & Θεοδωρίδης (2019). Η εμπύχωση σύμφωνα με την οπτική και τη διαδρομή της Καλλιτεχνικής Παιδαγωγικής Ομάδας «Ελάτε να Παίζουμε». Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 499–507) Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.
- Θεοδωρίδης, Ν. (2018). *Τραγουδοχοροί της Γης*. Θεσσαλονίκη: CopyCity.
- Θωίδης, Ι. (2007). Εμπύχωση: Κοινωνικοπολιτιστική, κοινωνικοεκπαιδευτική στο σχολείο και στον ελεύθερο χρόνο. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 7. Ανακτήθηκε στις 10 Φεβρουαρίου από: <http://doi.org/10.12681/icw.18222>.
- Κοκκίδου, Μ. (2014). *Η εμπύχωση στη διδασκαλία-μάθηση: Το σχολείο της χαράς και της καρδιάς*. Αθήνα: Fagotto Books.
- Κοκκίδου, Μ. (2015). *Διδακτική της Μουσικής*. Αθήνα: Fagotto Books.
- Κοκκίδου, Μ. (2019). Εμπύχωση στις ομαδικές μουσικές δράσεις: το κοινωνικό νόημα της μουσικής. Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ.525-532). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. (2011). *ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟΥ*. Ανακτήθηκε στις 12-7-2019, από <https://sites.google.com/site/kanderaki/nomothesia/neo-analytiko-programma>
- Πνευματικός, Δ., & Θεοδωρίδης, Ν. (2008). Συν-κινήσεις στην εκπαίδευση: Συγκινησιακή εμπειρία και αναστοχασμός επί των συγκινήσεων με αφορμή μουσικές δραστηριότητες. Στο Ζ. Διονυσίου & Σ. Αγγελίδου (Επιμ.), *Σχολική Μουσική Εκπαίδευση: Ζητήματα Σχεδιασμού, Μεθοδολογίας και Εφαρμογών* (σσ. 97–114). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.
- Σταλίκας, Α., & Μυτσκίδου, Π. (2011). *Εισαγωγή στη θετική ψυχολογία*. Αθήνα: Τόπος.
- ΧΟΠΑ Ήρωες 112 (2018). Περιγραφή προγράμματος.
<https://www.facebook.com/GreeceFastHeroes112/>
- Proios, H., Loutrari, A., Tsakrounidou, K., Baskini, M., Uys ,W., & Van der Merwe, J. (2019). Heroes need heroes: Teaching children the art of saving a life Στο: <https://www.safestroke.eu/2019/02/11/heroes-need-heroes-teaching-children-the-art-of-saving-a-life/>

Tsakpounidou, K., Baskini, M., & Proios, H. (2019). Educate kindergarteners to strike the stroke with FAST Heroes 112. *International Journal of Stroke: Official Journal of the International stroke Society*, 14(7), 23-24.